

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 619054/8

בבית הדין הרבני האזורי צפת

לפני כבוד הדיין:

הרב יועזר אריאל

התובע: פלוני

נגד

הנתבעת: פלונית

הנדון: סכום המזונות והמדור הנצרכים לילד

פסק דין

א. טענות הצדדים

1. התביעה להפחתת מזונות ילדים

לבית הדין הוגשה תביעת התובע להפחתת מזונות. הצדדים קיבלו עליהם בקניין את סמכותו של הח"מ – הדיין הרב יועזר אריאל לדון כדיין יחיד בתביעה, וזאת מאחר שאב"ד צפת פסל את עצמו לדון בעניינם, בגלל קשר קודם שיש לו עם אחד הצדדים. הסכמת הצדדים לקבל עליהם דיין יחיד בקבלת קניין יש לה תוקף לפי ההלכה הפסוקה בשולחן ערוך (חושן משפט סימן כג סעיף א) ומעוגנת בתקנות הדיינים (עניינים שניתן לדון בהם כדיין אחד), תש"ן – 1990 (סעיף 3).

הצדדים התגרשו בשנת תשס"ט בבית הדין בצפת, ולהם ילד אחד שנשאר במשמורת האם. בהסכם הגירושין שקבל תוקף של פסק דין ביום כ"ט תשרי תשס"ט (27.10.2008) נקבע שהאב ישלם עבור הילד סך 1,750 ש"ח צמוד למדד.

תביעת התובע להפחתת סכום המזונות לסך 1,000 ש"ח מבוססת על הנימוקים הבאים:

א. התובע טוען שהיה "במצב נפשי לא טוב" כתוצאה של הליכי הגירושין – "הייתי די תלוי בדעות של אחרים" (פרוטוקול מכ"ח באייר תשע"ו – 5.6.2016, שורות 19–20) ולכן ההתחייבות שקיבל על עצמו בתקופת הגירושין לא נעשתה מדעת שלמה ואינה תופסת.

ב. התובע טוען שלא היה בקי בנושאי גירושין ומזונות בשעה שהתגרש, אך מאוחר יותר נודע לו, שהסכום של 1,750 ש"ח שבו התחייב, נחשב לסכום גבוה מעל הנורמה המקובלת בחיוב מזונות ילדים. הוא טען שטעה בהתחייבותו כי אם הנתבעת הייתה תובעת אותו לדין על מזונות ללא הסכם ביניהם, בית הדין לא היה מחייב אותו בסכום גבוה של מזונות, ואילו היה יודע מראש שהסכום שהתחייב הוא מעל הנורמה המקובלת, היה מתחייב בסכום נמוך יותר.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ג. התובע מתקשה לעמוד בהתחייבותו, מאחר שהתחתן ונולדו לו שלושה ילדים, ובקרוב אשתו עומדת ללדת ילד רביעי. הכנסותיו עם הכנסות אשתו מגיעות לסך 12,000 ש"ח, והוא מתקשה לעמוד בתשלום הגבוה של מזונות הילד עם ההוצאות ההולכות וגדלות של משפחתו ההולכת ומתרחבת.

תגובת הנתבעת

הנתבעת השיבה לטענותיו כדלהלן:

א. על דברי התובע שהיה במצב נפשי לא טוב, הגיבה האישה, שהקשיים במצבו הנפשי לא השפיעו על עמדותיו בשעת המשא ומתן על הגירושין, והוא ידע להתמקח ולעמוד על דרישותיו בכל הנוגע לאינטרסים שלו, כלשונה: "לגבי הכתובה, הייתה לו עמדה מאוד ברורה שהוא לא רוצה לשלם עליה – היא הייתה בסך 180,000 ש"ח" (פרוטוקול מכ"ח באייר תשע"ו, שורה 101).

ב. אשר לתביעת התובע שטען שסכום המזונות גבוה מהנורמה המקובלת, השיבה הנתבעת שהרב עמיר כץ תיווך בין הצדדים ועזר להם להגיע להסכם, וביחד עמו נעשה תחשיב ההוצאות המפורטות עבור הילד – "ראינו שההוצאות אפילו יותר גבוהות" (פרוטוקול מכ"ח באייר תשע"ו, שורה 77–78).

הנתבעת הוסיפה בתגובתה, שהרב הנ"ל שתיווך ביניהם, הציע לה לוותר על הכתובה בסך 180,000 ש"ח כתמורה למזונות גבוהים בסך 1750 ש"ח לחודש, ומאחר שבהסכם הגירושין הנתבעת וויתרה על הכתובה לפי הצעת הרב, אין עילה להפחית מהמזונות שניתנו לילד כתמורה לויתור על הכתובה. אך התובע טוען לעומתה, שלא דובר ביניהם, שסכום המזונות יוגדל, כתמורה לויתור על הכתובה.

עוד טען התובע, שגם אם המזונות הגבוהים כוללים את דמי הכתובה, הרי הוא שילם את רוב הכתובה – "עד היום שילמתי 168,000 ש"ח, והכתובה הייתה על סך 180,000 ש"ח!"

2. טענת 'מקח טעות' והתגובה

במהלך הדיון טען התובע טענת מקח טעות – שמכוחה, לדעתו, הוא פטור מכתובה – כי הנתבעת הייתה חולה במחלת פסוריאזיס המתבטאת הן בכתמים קשים על גופה, והן בקשיים לקום בבוקר ובקשיים לתפקד בבית. אמנם האישה סיפרה לו על המחלה עוד לפני הנישואין, ואף הראתה לו כתמים על ידיה, אך לפני הנישואין היה 'תמים' – "אני בתור אדם תמים לא חיפשתי שום מחלה באינטרנט [...] לא הבנתי שזה משפיע בנושא הזוגי" (פרוטוקול מכ"ח בסיוון תשע"ו – 5.7.2016, שורה 19). כמו כן, הוא לא יכול היה לראות את שאר הכתמים הנמצאים במקומות מכוסים על גופה, ובלשונו של התובע (פרוטוקול מכ"ח בסיוון תשע"ו – 5.7.2016, שורה 35):

"ידעתי שיש בעיה אסטטית, כל מה שהתגלה אחר כך כולל הבעיה שאני לא יכול לגשת לאישה – יש דחייה וייסורי תופת. מלבד זאת היו המון הוצאות כספיות שהיא לא גילתה קודם. היא לא קמה בבוקר, היא לא מתפקדת בבית.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

היא אמרה לי שהיא רוצה שנה לנוח ולטפל בעצמה. אני ידעתי קצה קצהו
והרוב הוסתר.”

התובע הוסיף שעל אף רגשות הדחיה כלפיה, הלך לרב לייעוץ ולטיפול לצורך שלום בית,
אך הטיפול לא הועיל לסלק ממנו את רגשות הדחיה. עוד טען שהיו גורמים נוספים שבגללם
התגרש ממנה – הן כיוון שהיו לשניהם שאיפות שונות, והן כיוון שהאישה הייתה שרה שירים
חילוניים.

לאור העובדות הנ"ל, לא הייתה לנתבעת זכות לגבות כתובתה, וממילא לא יכלה לבקש
הגדלת מזונות תמורת כתובה שאינה מגיעה לה.

בתשובה לטענת התובע על מחלת הפסוריאזיס, הגיבה הנתבעת שהיא דיברה אתו לפני
החתונה באופן כללי על המחלה, והראתה לו את הכתמים בכף ידה. התובע ידע שהכתמים
נמצאים בעוד מקומות בגופה, והייתה לו אפשרות לקרוא על המחלה והשלכותיה גם באינטרנט.

3. עדות חיצונית

בית הדין הזמין לעדות את הרב עמיר כץ שליווה את בני הזוג לאורך כל הדרך מהנישואין
ועד לגירושין. מעדותו עולה שהסיבה העיקרית לגירושין הייתה מחלת הפסוריאזיס של
האישה. התובע לא היה מודע למשמעות המחלה לפני הנישואין, הוא לא ידע כיצד הכתמים
נראים על הגוף. התובע וכן הרב לא אמרו בתחילה לאישה שהגורם לרצון להתגרש הוא
המחלה, אלא העלו גורמים נוספים. רק בסוף המשא ומתן ביניהם נאמר לאישה שזו הסיבה
העיקרית לגירושין.

באשר לסכום המזונות – הרב העיד שהתייעץ עם דיין חשוב, שהציע לו שהאישה תוותר על
הכתובה, ובתמורה הבעל ישלם דמי מזונות גבוהים עבור הילד. בדרך זו הבעל יפרע את
הכתובה בתשלומים. העד הוסיף שסכום המזונות שסוכם ביניהם היה נראה לו סכום נורמטיבי
בהתחשב עם הוצאות האוכל והמדור.

באשר למצבו הנפשי של הבעל – הרב העיד שהיו לבעל עליות וירידות במצבו הנפשי, אבל
באותה שעה שחתמו על הסכם הגירושין, הוא לא היה מוגדר כאדם בלתי שפוי, אלא הבין על
מה הוא מתחייב. לשאלת בית הדין אם העד הודיע לתובע שהסכום הגבוה של המזונות נקבע
בתמורה לוותר על הכתובה, השיב הרב שאינו זוכר, אבל הוא זוכר שהוא הציע לאישה לוותר
על כתובתה ובתמורה יקבע לילד סכום מזונות גבוה.

[...]

ב. מצבו הנפשי של התובע ביום חתימת ההסכם

בתחילה יש לדון אם ההסכם בר־תוקף, מאחר שלטענת התובע, לא היה בריא בנפשו
כתוצאה של הליכי הגירושין ולא היה לו ידע בגירושין ומזונות?

מעדותו של הרב כץ עולה, שאמנם היו לו עליות וירידות במצבו הנפשי, אבל היה שפוי
באותו שעה שניהל משא ומתן עם הנתבעת והגיע לסיכום עמה בתיווך הרב. אמנם הרב המעיד
הוא עד אחד בלבד, אבל התובע לא הכחיש את דברי הנתבעת שטענה, שהתובע ידע להתמקח
בשעת המשא ומתן, והתנגד לשלם את הכתובה. לכן שתיקתו נחשבת להודאה כי אדם ששותק

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בבית הדין – ששם עלולים לפסוק לחייב אותו והוא אינו מגיב – שתיקתו כהודאה. אחד המקורות להלכה זו היא מהסוגיה בסנהדרין (כט ע"א – ע"ב): במשנה (בעמוד א) נאמר שהעדים מעידים ששמעו מפלוני שהודה שהוא חייב. ובגמרא: "אמר רב יהודה אמר רב: 'צריך שיאמר אתם עדי'", ובהמשך הסוגיה (שם עמוד ב) הוסיפה הגמרא: "הא דאמר רב יהודה אמר רב: 'צריך שיאמר אתם עדי' – לא שנא כי אמר לזה ולא שנא כי אמר מלוה ושתיק לזה."

אם כן גם אם אמר המלווה "אתם עדיי" והלווה שתק – שתיקתו כהודאה: כיוון שידע שהעדים עלולים להעיד עליו ושתיק, אם כן שתיקתו כהודאה. הלכה זו נפסקה גם בשולחן ערוך (חושן משפט סימן פא סעיף ו) ובש"ך (שם ס"ק טז) ביאר שהנימוק להלכה זו הוא "דשתיקה כהודאה".

מהר"ם פדוואה (סימן מ) הביא את הסוגיה הנ"ל ולמד מכאן ששתיקה נחשבת לא רק כהודאה, אלא גם למחילה במקום שהוא יודע שבשתיקתו הוא עלול להפסיד ממון. נימוקו הוא: "במקום שרואה שורו טבוח לפניו, ודאי דרך כל אדם לצווח אם אינו מוחל."

דבריו נאמרו על רב שלימד והורה בקהילה בלי לדרוש שכר, ואחרי תקופה ארוכה קצבה לו הקהילה שכר מכאן ולהבא בלבד, והרב שתק ולא דרש את שכר העבר, אלא רק מאוחר יותר. מהר"ם פדוואה פטר את הציבור מתשלום שכר הרב עבור התקופה הראשונה, כיוון שהרב שתק ולא תבע את שכרו, ושתיקתו נחשבת למחילה.¹

גם הרמ"א (חושן משפט סימן שלה סעיף א) מביא את דברי מהר"ם פדוואה להלכה: "רב שהיה בעיר כמה שנים והורה לקהל, אחר כך קצבו עמו שכר להבא – לא יוכל לתבוע מה שעבר, דודאי מחל להם."

לכן: התובע ששתק בבית הדין בשעה שהאישה אמרה דברים העלולים לחייב אותו – שתיקתו מוכיחה שהוא מודה לדבריה.

בנידון שלפנינו יש הוכחה נוספת ששתיקתו מהווה הודאה: התובע, במהלך הדיון, רשם את כל התגובות שיש לו על כל פרט מדבריה, ובסיום דבריה השמיע את כל התגובות וההכחשות שיש לו על כל טענותיה. בין היתר התובע הכחיש בתוקף שדובר ביניהם שהאישה תותר על הכתובה, ובתמורת לויתור יוגדלו המזונות. אם כן, מצד אחד הוא ידע להכחיש בתוקף את הטענה על ה'עסקה' של ויתור על הכתובה תמורת הגדלת מזונות. מאידך גיסא התובע לא הכחיש את טענתה שידע להתמקח ולעמוד על דרישותיו! כפירה בדבר אחד ושתיקה בדבר אחר מהווה הוכחה נוספת ששתיקתו נחשבת כהודאה, כמבואר בר"ן (כתובות דף ה ע"א מדפי הרי"ף) שדן באדם שקוראים לו ממזר ושותק, ואילו כאשר קוראים לו בפסול אחר צווח:

"דכי אמרינן ממזר צוח וחלל שותק איכא בינייהו [...] דכיון דצווח בהאי ושתיק בהאי, מוכח דמשום דקושטא הוא [...] ולפי שטח זה אפשר שאפילו במשפחה שעומדת בחזקת כשרה חיישינן דכיון דבפסול אחד צווח, ובפסול אחר שותק מוכח דבהאי דשתיק אודויי אודיי."

הרמ"א (אבן העזר סימן ב) הביא את דברי הר"ן להלכה: "ויש אומרים דלא אמרינן שתיקה כהודאה אלא אם כן צווח על פיסול אחר, אבל אם שותק תמיד לא הוי כהודאה."

¹ראה גם ספרי תורת המשפט (חלק א עמ' 201–210).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דברי הר"ן והרמ"א נאמרו על יוחסין כי סתם שתיקה על פסול יוחסין אינה מהווה הודאה בפסול, משום שייתכן ששתיקתו נובעת מצניעות ומענווה. אבל אם על פסול אחר הוא מוחה, הרי זו הוכחה שאדם זה אינו שותק על פגיעה בייחוסו, ולפי זה היה לו למחות גם כשקוראים לו ממזר, ומאחר ששותק הרי זו הודאה.

מכאן יש ללמוד שכל שכן ששתיקה בבית הדין מהווה הודאה, במיוחד כאשר יש מבחן כפול – מצד אחד הוא שותק על טענה אחת, ומאידך גיסא מוחה על טענה אחרת – כי מחאתו מוכיחה שהוא אינו שותק על תביעות המופנות כלפיו, אלא מגיב בחומרה אם הוא כופר בהן, ולכן כאשר שתק כששמע את התביעה – שתיקתו נחשבת להודאה.

גם בפד"ר (א עמוד 141) בית הדין הסתמך על עד אחד בלבד כאשר הבעל שותק: "אמנם לכאורה יש לחייב את הבעל לתת לה גט מטעם אחר, שהרי העיד בפנינו עד אחד על מעשה כיעור מצד הבעל עם אשת איש, והבעל לא הכחישו."

בפד"ר שם נכתבו הדברים כדבר פשוט ומובן, עד שאפילו לא הוצרכו להביא מקורות התומכים בהלכה זו.

לכן העדר תגובת התובע על דברי הנתבעת מעיד, שגם התובע בשתיקתו מודה לדבריה, ומצבו הנפשי אפשר לו להיות מודע היטב למשמעות ההתחייבות שנטל על עצמו בהסכם הגירושין.

ג. האם התובע טעה כשהתחייב בסכום גבוה למזונות?

התובע טוען שטעה בהתחייבותו כי לא היה בקי בנושאי גירושין ומזונות בשעה שהתגרש ומאוחר יותר התברר לו שהסכום של 1,750 ש"ח, שבו התחייב, נחשב לסכום גבוה מעל הנורמה המקובלת לחיוב במזונות ילדים, ואילו הייתה האישה תובעת אותו למזונות ללא הסכם – בית הדין לא היה מחייב אותו בסכום גבוה כל כך, ואם כן לכאורה התחייבותו היא התחייבות בטעות.

אלא שצורכי הילדים ומזונותיהם מוגדרים היטב בשולחן ערוך (אבן העזר סימן עג סעיף ו): "בניו ובנותיו עד בני שש – חייב ליתן להם כסות וכלי תשמיש ומדור, ואינו נותן להם כפי עשרו, אלא כפי צרכן בלבד."

מהלכה זו למדנו שחיוב מזונות ילדים הוא "כפי צרכן", וצורך זה כולל גם מדור. בהתאם לכך התחשיב של מזונות בסך 1,750 ש"ח כולל הוצאות מדור, נעשה לפי ההלכה, וכדלהלן:

הסכום הנדרש עבור חלקו היחסי של הילד במדור, נע בין שליש לרבע מההוצאה הכללית על דמי המדור. מאחר שדירה בצפון הארץ מושכרת בסכום של כ־2,000 ש"ח לחודש, וההוצאה עבור חלקו היחסי של הילד במדור, נעה מ־500 ועד 700 ש"ח, נמצא שאחרי הפחתת דמי המדור מתוך תשלום של 1,750 ש"ח, נשארו דמי מזונות לילד בסך 1,050–1,250 ש"ח. סכומים אלו אינם נחשבים לסכומים גבוהים עבור צורכי הילד.

אמנם חלק ניכר מהאבות אינם מסוגלים לשלם סכום מזונות בסכום זה לילד, ובמיוחד כאשר הם נדרשים לשלם מזונות עבור כמה ילדים. במקרים אלו דן בית הדין בכל מקרה לגופו, ואם בית הדין נוכח לדעת שאין ביכולתו של האב לשלם את הסכום הנדרש, בית הדין מחייב את האב לשלם סכום שהוא פחות מצורכם של הילדים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כמו כן במצב שהאב דל אמצעים והאם יכולה להשתתף במזונות הילדים, בית הדין מפחית חלק מההוצאות המוטלות על האב ומשתף את האם בהוצאות. הנימוק לכך מבואר בבית מאיר (סימן פב) והובאו דבריו גם בפתחי תשובה (אבן העזר סימן פב ס"ק ג). יסוד דבריו מבוססים על ההלכה המובאת ברמ"א (שם סעיף ה): "ויש אומרים הא דגרושה אינה מחוייבת להניק אם אינו מכירה, היינו כשמוצא מינקת אחרת ויש לו להשכיר, אבל אם אין לו – כופה אותה ומניקתו."

בית מאיר מנמק את דברי הרמ"א שפסק לחייב בהנקה את הגרושה:

"לעניות דעתי יש לומר מתורת צדקה אתינן עלה כדאיתא ביורה דעה סימן רנ"ז סעיף ח', ואיירי בשגם קרובי האב עניים. ומה שמבואר סוף סימן זה שיכולה להשליך על הקהל היינו מסתמא ענייה שאינה אמודה לפרנס משלה, אבל עשירה לאו כל כמינה ולגבי הנקה תמיד עשירה היא."

גם בספר בני אהובה (פרק כא מהלכות אישות הלכה טז) פסק:

"ונראה דודאי אם האשה עשירה, אף לאחר כ"ד חודש כופין את האם לזון בניה, דהא כופין על הצדקה ואין לך צדקה גדולה מזה. ואם כן, היא שיש לה חלב בדדיה ותוכל להניק – הרי היא עשירה לדבר זה, וכופין אותה כמו שכופים על כל צדקה."

מכאן יש ללמוד שאם האב דל אמצעים והאישה מבוססת מוטל עליה לסייע במזונות הילדים מדין צדקה כיוון שהיא אמידה.

התובע שמשתכר 6,000 ש"ח לחודש אינו עני, ומסוגל לשלם עבור הילד 1,750 ש"ח. סכום זה נקבע בין הצדדים לפי צרכיו של הילד, כולל מדור. לכן התובע שהסכים להתחייב לשלם לילד את כל הסכום הנצרך לילד כולל מדור, התחייב בסכום שהוא חייב לשלם אותו מעיקר הדין, ויש לדחות את טענתו שטעה בהתחייבותו.

אמנם כתוצאה של תשלום מזונות בהרחבה לבנו מאשתו הראשונה, הוא יצטרך לצמצם את המזונות לילדים מאשתו השנייה; אלא שלבנו מאשתו הראשונה יש עדיפות בחיוב המזונות – לעומת ילדיו מאשתו השנייה – כי חיוב המזונות לבנו מאשתו הראשונה נקבע בהסכמה הדדית על ידי בני הזוג לשעבר, נכתב ונחתם בתורת חיוב חוזי, ואושר בבית הדין אחרי שבית הדין נוכח שהצדדים מבינים את הכתוב בו. לאחר מכאן קיבל גם תוקף של פסק דין המאשר את ההסכם. לחיוב חוזי יש תוקף מחייב – בלתי משתנה, ככל חוזה ממוני שנכתב ונחתם בין שני צדדים, שלא ניתן אחר כך להתנער ממנו בטענה של קשיים כספיים שיש לאחד הצדדים.

לעומת זאת שורש החיוב למזונות ילדים מאשתו השנייה, מקורו בתקנת אושא – עד גיל שש, ומעל גיל שש החיוב הוא על פי תקנות הרבנות הראשית. חיוב זה הוא חיוב הלכתי ואינו נקבע על פי הסכמת הצדדים, אלא בפסיקת בית הדין על פי שיקול דעתו. אחד ההבדלים בין שני סוגי החיובים, מתגלה במצב שקיימת ירידה משמעותית במצבו הכלכלי של הבעל: אם חיוב מזונות הילדים נקבע בפסק דין מכוח תקנת חכמים, בית הדין יכול לשנות את פסק דינו של אב שמצבו הכלכלי דחוק ולהפחית את סכום המזונות, אבל אם מקור החיוב הוא חיוב חוזי, אי אפשר לשנותו, על אף השינוי במצבו הכלכלי של האב.

ד. האם יש להפחית את התשלום בעקבות התרחבות משפחת התובע?

יש לדון בנימוקו השלישי של התובע להפחתת סכום המזונות – בגלל הגידול בהוצאותיו לצורך משפחתו החדשה ההולכת ומתרחבת, כשבקרוב יזכה לילד רביעי מאשתו השנייה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בבתי הדין קיימת תופעה שכיחה, שכעבור כמה שנים מהגירושין, האב תובע לשנות את הסכם הגירושין ולהפחית את דמי מזונות הילדים בגלל גידול בהוצאותיו עבור המשפחה החדשה שהקים. ההיגיון העומד לכאורה מאחורי טענה זו הוא שאמנם בשעה שהאב מתחייב למזונות בנו בהסכם הגירושין, הוא היה מסוגל לעמוד בהתחייבותו, אך אילו היה יודע את גודל ההוצאות העתידיות שלו, ושיתקשה בעתיד לעמוד בהתחייבותו – לא היה מתחייב.

אך יש לברר מהו המקור ההלכתי, שלפיו אפשר לבטל התחייבות, כתוצאה של חוסר ידיעת המצב העתידי של המתחייב?

קיימות לכאורה שתי אפשרויות הלכתיות שבגללן המתחייב מעוניין לפטור את עצמו מהתחייבותו: האחת – משום **אונס** כי המתחייב במצבו הכלכלי הנוכחי אנוס ואינו מסוגל לשלם את הסכום שהתחייב בו; והאפשרות השנייה – משום **'אסמכתא'** כי היה סבור בתחילה שיוכל לעמוד בהתחייבותו, ואילו היה יודע שלא יהיה מסוגל לעמוד בהתחייבותו – לא היה מתחייב.

במקרה הנידון שתי האפשרויות לא קיימות כי התובע מסוגל לעמוד בהתחייבות ולשלם סך 1,750 ש"ח, כיוון ששכרו הוא בסך 6,000 לחודש. אמנם משפחתו התרחבה מאז ההתחייבות, אבל הכנסת אשתו השנייה בסך 6,000 ש"ח, מסייעת בידו לפרנס את ילדיו החדשים (מאשתו השנייה), ואין לצמצם את ביצוע התחייבותו לבנו הראשון בגלל צרכי הילדים החדשים – לא בטענת אונס ולא בטענת 'אסמכתא'.

אבל גם אם התובע לא היה יכול לעמוד בהתחייבותו, המקרה הנידון אינו מוגדר כ'**'אסמכתא'** ויש להקדים תחילה מהם כללי 'אסמכתא':

בגמרא בבא מציעא נקבע כלל מהי 'אסמכתא' (דף סו ע"ב) "כל דאי לא קני". כלומר: כל התחייבות התלויה בדבר **מסופק**, נחשבת ל'**'אסמכתא'**. הפוסקים נחלקו בפרטי הגדרת 'אסמכתא'.

הרמב"ם (הלכות מכירה פרק יא, הלכות א – ו) פסק שכל התחייבות שיש ספק אם תגיע לכלל מימוש, נחשבת ל'**'אסמכתא'**. הרמב"ם (שם הלכה ג) נותן דוגמה:

"כיצד? המוכר בית לחבירו או נתנו לו במתנה, על מנת שילך עמו לירושלים ביום פלוני, והחזיק זה בבית – הרי זה קנה כשילך עמו לירושלים באותו היום, ואם עבר אותו היום ולא הלך לא קנה.

אבל אם התנה ואמר לו: 'אם תלך עמי לירושלים ביום פלוני' או 'אם תביא לי דבר פלוני' – 'אתן לך בית זה' או 'אמכרנו לך בכך וכך', והלך עמו באותו היום או שהביא לו – אף על פי שהחזיק בבית אחר שקיים התנאי לא קנה, שזו היא אסמכתא, וכן כל כיוצא בזה."

ההבדל בין הרישא לסיפא בדברי רמב"ם הוא שברישא נעשה קניין מוחלט על תנאי ואילו בסיפא לא התחייב לאלתר, אלא רק התחייב בהתחייבות עתידית למכור או לתת, וההתחייבות תלויה בדבר מסופק.

מאידך גיסא, אם הקנה לאלתר פסק הרמב"ם (שם הלכה ז) שהקנאה 'מעכשיו' אינה 'אסמכתא' – "כל האומר קנה מעכשיו, אין כאן אסמכתא כלל וקנה".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לעומת זאת, שיטת ר"י בתוספות (סנהדרין דף כד ע"א – כה ע"א דיבור המתחיל "כל כי האי גוונא") וכן שיטת הרא"ש (בבא מציעא פרק ה סימן ע) היא ש'אסמכתא' היא דבר שאינו בידו לגמרי, כגון שליח שנשלח לקנות יין והתחייב לשלם אם לא יקנה יין – הרי זו 'אסמכתא' ונימוקו הוא:

"דהתם ודאי הויא אסמכתא משום שזה סומך עליו משום דהוי דבר שבידו – שמוצאין יין למכור, ונראה כאסמכתא קצת אף על גב דלא גזים, דשמא לא ירצו אחרים למכור לו. והלכך אף על גב דלא גזים כיון דלאו בידו הוא לגמרי לא גמר ומקני לחבריה".

המחבר, בשולחן ערוך (חושן משפט סימן רז סעיף יג) פסק כדברי הרמב"ם:

"וכן תנאים שמתנים בני אדם ביניהם, אף על פי שהם בעדים ובשטר – אם יהיה כך' או 'תעשה כך' – 'אתן לך מנה' או 'אקנה לך בית זה', ואם לא יהיה' או 'לא תעשה' – 'לא אקנה' ו'לא אתן לך', אף על פי שעשה או שהיה הדבר, לא קנה, שכל האומר 'אם יהיה אם לא יהיה' לא גמר והקנה, שהרי דעתו עדיין סומכת שמא יהיה או שמא לא יהיה".

עם זאת, המחבר (שם, סעיף יד) פסק כדברי הרמב"ם הנ"ל שהתחייבות 'מעכשיו' מסלקת 'אסמכתא': "כל האומר 'קנה מעכשיו' – אין כאן אסמכתא כלל וקנה, שאילו לא גמר להקנות לא הקנהו מעכשיו".

לעומת זאת, הרמ"א (סעיף יג) פסק כשיטת ר"י והרא"ש שהגדרת התחייבות כ'אסמכתא' תלויה בכמה חילוקים, והחילוק הראשון שם נוגע לנידון כאן:

"[...] דכל מה שאין בידו ותלוי ביד אחרים, כגון שאמר לו: 'קנה לי יין ממקום פלוני ואם לא תקנה תחייב לי בכך וכך', דזה אינו תלוי בו, דדילמא לא ירצו למכור לו, הוי אסמכתא בכל ענין ולא קני".

ההתחייבות למזונות הילד אינה תלויה בידו בלבד, אלא גם בגורמים אחרים, כגון אם ימצא עבודה, ואם יזכה לילדים נוספים מאישה אחרת. לכן, לכאורה לדעת הרמ"א זו אסמכתא!

אמנם גם לדעת הרמ"א (שם סעיף יד) חסרון 'אסמכתא' מסתלק בשלושה תנאים: 'מעכשיו', 'בקניין' ו'בפני בית דין חשוב': "ויש אומרים ד'מעכשיו' לחוד לא מהני לסלק אסמכתא, אלא בעינן גם כן שיקנו ממנו בבית דין חשוב ומעכשיו".

במקרה הנידון בהסכם האב התחייב 'מעכשיו' – בקניין, אבל בית הדין לא היה בהרכב מלא, ו'בית דין חשוב' הוא בשלושה דווקא.

אלא שגם לפי הרמ"א, אין לדמות מקרה זה ל'אסמכתא' כי אם המתחייב מקבל הנאה מהמקבל בשעת התחייבותו, ההתחייבות נעשית בלב שלם בגלל ההנאה, ואינה 'אסמכתא'. דין זה עולה מסוגיה בבבא בתרא (דף קעג ע"ב) – שם נאמר שהנאת המתחייב יש בכוחה לסלק חסרון 'אסמכתא'. להלן דברי הגמרא:

"אמר אמימר: ערב דמשתעבד – מחלוקת ר' יהודה ור' יוסי – לרבי יוסי דאמר: אסמכתא קניא – ערב משתעבד, לר' יהודה דאמר: אסמכתא לא קניא – ערב לא משתעבד.

אמר ליה רב אשי לאמימר: הא מעשים בכל יום דאסמכתא לא קניא וערב משתעבד! אלא אמר רב אשי: בהווא הנאה דקא מהימן ליה – גמר ומשתעבד נפשיה."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לולי שאלת ה'אסמכתא', התחייבות הערב הייתה חלה בחתימתו על השטר או באמצעות קניין 'סודר', אבל כדי לסלק את חסרון ה'אסמכתא' צריך שתהיה לערב גם הנאה, כדי שיוכל בתמורה להנאה להתחייב בלב שלם. על כך תירץ רב אשי, שה'אסמכתא' מסתלקת בגלל הנאת האמון שיש לערב – שהמלווה סומך עליו שהוא יפרע את חובו של הלווה אם הלווה לא יוכל לעמוד בהתחייבותו.

גם המרדכי (בבא מציעא סימן שע) ביאר שבדיני שומרים, הנאת המתחייב מסלקת את חסרון ה'אסמכתא':

"ומהאי טעמא מסקינן הכא: מתנה שומר חנם להיות כשואל בדברים – בההיא הנאה דמהימן ליה וכו', ולא אמרינן 'אסמכתא' היא דכל דאי לא קני, דשאני הכא, דמעיקרא בתחילת מסירתו עליה סומך והימוני הימניה, ובההיא הנאה גמר ומשתעבד נפשיה, דכל תנאי בממון כזה תנאו קיים, היכא דלא גזים ובידו.

וראיה מפרק המקבל – אם אוכיר ולא אעביד אשלם במיטבא, דלא חשיב 'אסמכתא', והתם בלא קנין, דהכי משמע 'רבי מאיר היה דורש לשון הדיוט', פירוש דברים בעלמא, ועוד: אי איכא קנין – כולי עלמא נמי דרשי."

עולה מדברי המרדכי שבתמורה להנאה השומר גומר בלבו להתחייב בלב שלם, ולכן מסלק חסרון 'אסמכתא' ללא קניין נוסף.

גם בנושא הנידון: לתובע הייתה הנאה בשעת ההסכם כי הנתבעת הסכימה לקבל את דרישתו לוותר על כתובה, ומן הדין האישה הייתה זכאית לכתובה ותוספת כתובה.² אמנם התובע טוען שלא ידע שהויתור נעשה בגלל הגדלת מזונות, אבל הוא ידע שהאישה הסכימה לקבל את דרישתו למחול על הכתובה. אם כן, בתמורה להנאה זו גמר והתחייב על המזונות בלב שלם.

ה. ויתור על כתובה לעומת טענת מומים

גם אם היינו מקבלים את טענת התובע שהתחייבות נעשתה בטעות, בהנחה שסכום המזונות בסך 1,750 ש"ח נחשב לסכום גבוה מעבר לצרכיו של הילד, יש לחייב את התובע במלוא סכום המזונות שהתחייב לנתבעת, מנימוק אחר:

האישה טוענת שויתרה על כתובתה רק אחרי ששוכנעה על ידי הרב המתווך ביניהם לוותר על הכתובה כי בתמורה ישולם לילד סכום מזונות מכובד, הכולל גם הוצאות מדור בסך 1,750 ש"ח. העד – הרב כץ – שתיווך ביניהם אף הוא אישר את דבריה. אמנם העד אינו זוכר אם אמר גם לתובע שסכום המזונות הוגדל בתמורה לויתור האישה על כתובתה, אבל ידוע לו היטב שייעץ לתובעת לוותר על הכתובה ובתמורה ישולם לילד סכום מזונות מוגדל, ובכך היא מקבלת חלק ניכר מכתובתה בתשלומים חודשיים.

לכן גם אם נקבל את טענת התובע, שברצונו לחזור מהתחייבותו – שנעשתה בטעות והוא לא ידע שהויתור על הכתובה נעשה כתמורה על התחייבותו במזונות גבוהים – הרי גם הנתבעת תוכל לחזור בה ממחילתה על הכתובה, מפני שמחילתה נעשתה רק כיוון שהתובע התחייב

² ראה להלן ה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בסכום גבוה של מזונות, וכאשר התובע לא עומד בהתחייבותו – בטלה גם מחילתה על הכתובה המגיעה לה!³

אמנם התובע טוען להיפטר מהכתובה בטענת 'מקח טעות' כי הנתבעת הייתה חולה במחלת 'פסוריאזיס'. ואף על פי שהנתבעת סיפרה לו שהיא חולה לפני הנישואין ואף הראתה לו כתמים על ידיה, אך לפני הנישואין הוא לא יכול היה לראות את שאר הכתמים הנמצאים במקומות מכוסים על גופה, וגם לא ידע על החולשה הנלווית למחלה.

אלא שלעומתו טענה הנתבעת שמכיוון שהיא נקבה בשם המחלה והסבירה לו באופן כללי מהי המחלה, הייתה לתובע אפשרות לברר על טיבה של המחלה לפני הנישואין, כגון באינטרנט, ולכן זכאית לכתובה.

על טיבה של המחלה יש ללמוד מדברי פרופ' אבנר שמר, רופא עור בכיר במרכז הרפואי שיבא, בריאיון שהתפרסם באינטרנט:

"פסוריאזיס היא מחלה ייחודית בעלת מרכיב גנטי מובהק [...] היא מופיעה בדרך כלל במרפקים, בברכיים ובקרקפת [...] פסוריאזיס מופיע בצורות קליניות שונות, אולם תמיד נראה עור אדום המכוסה קשקשים עבים, והאזור מגרד מאוד. בדרך כלל יש למחלה הזו אופי כרוני [...] על פי הממצאים: שישה עשר אחוזים מהחולים בפסוריאזיס הצהירו כי תפקודם העצמאי נפגע בעקבות המחלה [...] שלושים ואחד אחוזים מחולי הפסוריאזיס שדיווחו על בעיות בתפקוד בעבודה."

בפרסומים שונים על אודות המחלה נאמר שאף על פי שהמחלה היא כרונית – חלק מהחולים מדווחים על תקופות של הפוגה במחלה או על הקלה כתוצאה של תרופות שונות או רחצה בים המלח.

מכאן נעבור להשלכה ההלכתית שיש למחלה על חיוב כתובה:

בשולחן ערוך (אבן העזר סימן קיז סעיף ד) נפסק: "וכן הכונס אשה סתם, ונמצא בה מום ממומי הנשים שנתבארו בסימן ל"ט, ולא ידע הבעל במום זה – תצא בלא כתובה – לא עיקר ולא תוספת."

לאור תיאור מחלת 'פסוריאזיס' – מחלה זו נחשבת למום משמעותי הגורם לרגשות מיאוס, וכדברי הבית יוסף (אבן העזר סימן לט):

"הטוען מום באשתו שהיא מצורעת [...] דאין מום גדול מזה אי משום דמאיסה ואי מפני שהוא חולי המדבק.

[בדק הבית:] ועוד, שאפילו האיש אם הוא מצורע כופין אותו [להוציא], דאהא דתנן בסוף פרק המדיר (עז ע"א) ואלו שכופין אותו להוציא מוכה שחין (ו) פירש הרמב"ם (בפירוש המשניות) דהיינו מצורע."

הבית יוסף כתב שני נימוקים: האחד שהמום מאוס עליו והשני שהוא מדבק. גם הגר"א בביאורו לשולחן ערוך (סימן קיז אות ט) הביא את שני הנימוקים הנ"ל, ומשמע מדברי הבית יוסף והגר"א, שכל אחד מהנימוקים הנ"ל הוא עילה להפסד כתובתה (וראה עוד פד"ר ג עמוד 128).

ההלכה על מום זה נפסקה גם ברמ"א (סימן קיז סעיף ה): "טען על אשתו שהיא מצורעת, הוי מום."

³ לפי הבירור ההלכתי שיובא להלן (ה)

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

חלקת מחוקק (ס"ק יב) ובית שמואל (ס"ק יב) מגדירים מהי צרעת: "לאו דווקא מהנהו ארבעה מראות נגעים דכתיבי בקרא, אלא הוא הדין שחין וכיוצא בזה."

מכיוון שכתבו החלקת מחוקק והבית שמואל "הוא הדין שחין וכיוצא בזה", יש לכלול במום זה גם את מחלת 'פסוריאזיס' המתוארת לעיל "עור אדום המכוסה קשקשים עבים". תיאור זה דומה לצרעת. אמנם המחלה אינה מדבקת, אבל היא עלולה להביא את הבעל למאיסות.

ו. התובע ידע על המחלה – באופן כללי ויכול היה לברר יותר – ואין מקחו מקח טעות

לכאורה יש מקום לטענת התובע שמקחו הוא מקח טעות כי אף על פי שהתובע מודה ששמע מהנתבעת קודם הנישואין שהיא חולה במחלה זו, והיא אף הראתה לו את הכתמים שעל כף ידה, מכל מקום טענתו היא שלא תיאר לעצמו כיצד המחלה נראית על גופה ולא ידע שהיא גורמת לחולשה גדולה.

אבל מאחר שהנתבעת אמרה לו שהיא חולה במחלת 'פסוריאזיס' – התובע יכול היה לברר על אודות המחלה והשלכותיה, ואינו יכול לטעון טענת 'מקח טעות' כאשר היו לו אמצעים לברר על המום, כמבואר במשנה (כתובות עה ע"ב): "ואם יש מרחץ באותה העיר – אף מומין שבסתר אינו יכול לטעון, מפני שהוא בודקה בקרובותיו."

גם בשולחן ערוך (אבן העזר סימן קיז סעיף ה) נפסק:

"אם יש מרחץ בעיר והיו לו קרובים שם, אינו יכול לומר: 'לא ידעתי מומין אלו', ואפילו מומין שבסתר, מפני שהוא בודק על ידי קרובותיו וחזקתו ששמע ונתרצה [...] אבל במומין שבגלוי אינו יכול לטעון, שחזקתו ששמע ונתפייס."

בשולחן ערוך מבואר הנימוק "שחזקתו ששמע ונתפייס". אך גם אם ידוע לנו שהבעל לא בירר על המום, הבעל אינו יכול לטעון טענת מקח טעות, מנימוק נוסף: מאחר שיכול היה לבדוק ולא בדק, מחל על המומים, כמבואר בפרישה (אבן העזר סימן לט ס"ק יט):

"במה דברים אמורים שדרך הבנות לילך למרחץ וכו'. מדלא כתב רבינו במה דברים אמורים כשגם היא רגילה לילך למרחץ, משמע דסבירא ליה דאף אם היא אינה רגילה לילך למרחץ, אפילו הכי אמרינן דסביר וקיבל, משום דכיון דשאר בנות רגילות לילך למרחץ, והיא אינה הולכת הווה ליה לשום לבו על הדבר, דשמא משום מום שבה היא מונעת עצמה מלילך, וכיון שלא שם לבו לחקור אחר זה, אמרינן דסבר וקיבל אף אם יהיה בה מום."

אלא שבפד"ר (יג עמודים 47–48) הביא הרה"ג שלמה בן שמעון שליט"א את תשובת אגודת אזוב (אבן העזר סימן כב):

"מאי דאמרינן סבורה וקבילת משום דגבי מומים קטנים אמרינן מסתמא חקרה בהן וידעה וקבלית עליה, או מדלא חקרה לדעת מסתמא סבורה וקבילת על מומין הקטנים [...] ובסיפא דתנן ואלו שכופין [...] נמי פירושו שהיו, ולא ידעינן אי ידעה בהן, ומשום הכי כופין משום דגבי מומין גדולים כי הני תלינן ואמרינן דמסתמא לא ידעה בהן."

הרה"ג שלמה בן שמעון שליט"א ביאר את התשובה הנ"ל, שבמומים גדולים אין לומר שמאחר שלא בירר סבר וקיבל כי אדרבה "חזקה אין אדם מתפייס במומים", כמבואר בכתובות (עה ע"ב), ואם היה יודע שיש לה מום גדול – לא היה מתפייס.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נמצא שרק במומים קטנים מן הסתם חקרה או מתוך שלא חקרה מן הסתם קיבלה עליה אפילו יתברר שיש לו מומים קטנים. אבל מומים גדולים – חזקה שלא ידעה ולא מחלה כי אם הייתה יודעת בוודאי לא הייתה מסכימה להינשא לו.

על פי אגודת אזור, גם אם נקבל את דברי התובע שלא בירר לפני הנישואין על מחלתה, לכאורה יש לפטור אותו מחיוב כתובה כי אף על פי שיכול היה לברר מראש ולא בירר, אין להניח שסבר וקיבל כי צרעת נחשבת למום גדול בגלל המאיסות, ובמום גדול קיימת חזקה שאין אדם מתפייס במומים.

אבל אחרי העיון נראה שאין לדמות את הנידון כאן לתשובה הנידונת באגודת אזור: התשובה עוסקת בבעל שהתגלה לו אחר הנישואין שאשתו נכפית והמחלה הוסתרה ממנו לפני הנישואין, לכן פסק באגודת אזור, שאף על פי שיכול היה לברר ולא בירר – מאחר שהמום גדול, חזקה שהבעל אינו מתפייס; אבל במקרה הנידון בפנינו התובעת אמרה לבעל בפירוש שהיא חולה במחלת "פסוריאזיס", וכיוון שנקבה בפירוש בשם המחלה – התובע יכול היה לקבל אינפורמציה על המחלה בין על ידי בירור אצל גורמים רפואיים בין באנציקלופדיות רפואיות, בין באינטרנט; אבל התובע העדיף להתחתן בכל מחיר ולהתעלם מבירור המחלה. בכך גילה דעתו שלא אכפת לו מהי משמעות המחלה, ומהן השלכותיה כי אין המחלה מעכבת את רצונו העז להינשא לה.

אמנם התובע טוען שהיה 'תמים' לפני הנישואין, אבל לפני החתונה הרבה חתנים אינם בקיאים בנושא הזוגיות, או במומים שונים, ואף על פי כן המשנה והפוסקים אינם מחלקים בין בעל שמבין יותר בזוגיות או במומים, לבין בעל שמבין פחות בזוגיות או במומים כי כל עוד יש לבעל הבנה בסיסית בהוויות העולם ואינו מפגר בשכלו – חזקה עליו שאם היה חשוב לו מאד לשאת אישה ללא מומים, היה מברר ומתייעץ, ומאחר שלא בירר מחל על המומים. בכל מקרה התובע רחוק מלהיקרא תמים, כי במהלך הדין ניכר היה שהתובע בקי בהוויות העולם וידע היטב להתווכח ולהתמקח בתבונה, בכל נושא שעלה לדין.

ז. האם הנתבע מחל על המומים?

לכאורה קיים נימוק נוסף שבגללו הנתבעת לא הפסידה כתובתה, מאחר שהתובע המשיך לחיות אֶתה חיי אישות כמה פעמים אחרי גילוי המום – חזקה שמחל על המום, כמבואר בשולחן ערוך (אבן העזר סימן קיז סעיף י):

"בא על אשתו, ושהה כמה ימים, וטען שמום זה לא נראה לו עד עתה, אפילו היה בתוך הקמטים, או בכף הרגל – אין שומעין לו – חזקה אין אדם שותה בכוס אלא אם כן בודקו וידע ונתפייס."

החזקה היא כפולה:

א. מאחר שבא עליה בוודאי גילה את המום.

ב. מאחר ששהה כמה ימים ולא בא לבית דין לתבוע גירושין – חזקה שהתפייס במומים.

הדברים מבוארים בדברי הבית שמואל (שם ס"ק כ): "ואם בדק וראה המומים אז בוודאי מחיל".

בפד"ר (א עמוד 10) הובאו דברי אור גדול (סימן ה) שפסק שאחרי חרם דרבנו גרשום, אם שהה הבעל ולא תבע גירושין מיד – אין חזקה שהבעל התפייס מאחר שאינו יכול לגרשה בעל

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כרחו, והוא סבור "מי יימר דמזדקקי ליה בי דינא". אבל הרב הראשי לישראל – הגר"א שפירא זצ"ל (פד"ר יד עמוד 20) הוכיח משו"ת גליא מסכתא (קונטרס אחרון סימן ה) וברכת רצה, שגם בזמן הזה בעל שממשיך לחיות עם אשתו אחרי גילוי המומים, מוכיח שאינו מקפיד על המום:

"אבל כשכבר מצא בה את המומין ואף על פי כן ממשיך לגור אֶתה – הרי מוכח שלא אכפת לו כלל במומין, וזה כמו שכתב הגליא מסכתא והברכת רצה, שהוא מסוג אנשים שלא קפדי במומין."

אלא שהתובע אמר בבית הדין, שהפעמים הבודדות שחי אֶתה חיי אישות היו במסגרת ניסיון הכרוך בטיפול אצל רב, שניסה לבדוק אפשרות לעזור לו להתגבר על רגשות הדחייה, אך אחרי שהניסיון לא עלה בהצלחה – הפסיק לחיות אֶתה חיי אישות ואם כן לכאורה הנתבעת הפסידה את כתובתה.

מסקנה

אלא שגם ללא נימוק זה, הנתבעת לא הפסידה את כתובתה כי כאמור לעיל, עוד לפני הנישואין הסבירה הנתבעת לתובע באופן כללי מהי המחלה, והייתה לתובע אפשרות לברר על טיבה של המחלה. לכן היא הייתה זכאית לכתובה, והוויתור על כתובתה נעשה רק בגלל התחייבות הנתבע בסכום מזונות גבוה.

אמנם התובע טען שמאחר שתשלומי המזונות הגבוהים נחשבים כחלק מפירעון הכתובה, הרי הוא שילם 168,000 ש"ח מתוך סך הכתובה שנקבע ל־180,000 ש"ח; אבל גם אילו לא היה חייב לשלם מזונות גבוהים – הרי הוא חייב לשלם לפחות סכום סביר אחר עבור הילד, ואם כן רוב הסכום ששילם עד כה נחשב כדמי מזונות ורק חלק קטן כדמי הכתובה.

[...]

פסק הדין

א. על התובע לשלם עבור מזונות הילד סכום של 1,750 ש"ח צמוד למדד אוקטובר 2016.

[...]

ניתן ביום כ"ב בתמוז התשע"ו (28.7.2016).

הרב יועזר אריאל